

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Etnokonfesní vztahy v Bosně a Hercegovině
z antropologické perspektivy**

Andrea Červenková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Etnokonfesní vztahy v Bosně a Hercegovině
z antropologické perspektivy**

Andrea Červenková

Vedoucí práce:

Doc. Petr Lozoviuk, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a jiné prameny, které jsem použila.

Plzeň, 23. duben 2015

.....

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou poděkovala Doc. Petru Lozoviukovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a metodické připomínky, které mě vedly k postupnému zdokonalování této práce.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 CÍL PRÁCE A METODIKA	2
3 VYMEZENÍ POJMU ETNOKONFESE.....	3
3.1 Publikace z historické perspektivy místních obyvatel a českých krajanů v Bosně a Hercegovině	4
3.2 Publikace ze současné perspektivy místních obyvatel a českých krajanů v Bosně a Hercegovině	5
4 HISTORICKÝ NÁSTIN BOSNY A HERCEGOVINY	7
4.1 Stručné dějiny etnik žijících na území Bosny a Hercegoviny ..	8
4.2 Bosna a Hercegovina pod Rakousko-Uherskou správou	9
5 KONTAKTY MEZI BOSNOU A ČESKÝMI ZEMĚMI Z HISTORICKÉ PERSPEKTIVY.....	12
6 MIGRAČNÍ VLNY DO BOSNY A HERCEGOVINY V LETECH 1878-1918.....	14
6.1 Čeští migranti v Bosně a Hercegovině.....	15
6.2 Kontakty Čechů mezi skupinami v Bosně a Hercegovině.....	16
6.3 Data z roku 1910 při výběru sňatkových partnerů Čechů v Bosně a Hercegovině	17
6.4 Češi v Bosně a Hercegovině v době meziválečné a za druhé světové války	19

6.5	Obnova českých krajských spolků po druhé světové válce a nová forma politického uspořádání v Bosně a Hercegovině	20
7	POČÁTEK BOSENSKÉ VÁLKY – VÁLEČNÝ KONFLIKT Z LET 1992-95	23
7.1	Obyvatelé českého původu v době konfliktu z let 1992-95 v Bosně a Hercegovině	26
7.2	Obyvatelé v obleženém Sarajevu a potomci českých přistěhovalců	27
7.3	Humanitární pomoc a černý trh v Sarajevu	30
7.4	Život potomků českých přistěhovalců a obyvatel Sarajeva bez tepla a elektřiny	31
7.5	Obnova krajského spolku v Sarajevu	33
7.6	Poválečná Bosna a Hercegovina	35
8	ZÁVĚR	39
9	RESUMÉ	41
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
11	PŘÍLOHY	44

1 ÚVOD

Osud Bosenského lidu vzbuzuje stále u české veřejnosti zájem a rozporuplné pocity, málokdo však ví, že i zde je možné domluvit se českým jazykem, a že i do této země kdysi zamířily početné skupiny Čechů, kteří s sebou přinesli jak svůj jazyk, tak svou kulturu.

O Bosně a Hercegovině se začala česká veřejnost více dozvídat až v první polovině 19. století, kdy podrobnější obraz rozmanitých konfesí a kultur představil Matij Mažuranić v chorvatském cestopise (Uherek 2011: 35).

Tato země slibovala naším krajanům příznivější životní podmínky, a proto se zde usadily vcelku početné krajanské komunity, jejichž potomky zde můžeme nalézt dodnes. Češi zde založili vlastní vesnice nebo alespoň utvořili významný podíl obyvatelstva ve vesnicích již existujících a ve větším počtu se usadili i v některých městech Bosny a Hercegoviny.

Tato země pro ně představovala jakýsi „nový svět“, kde se mohli setkat – do té doby pro ně tak neznámým – orientem. Etnicky rozmanitá země jim mohla nabídnout širokou škálu životních stylů – vedle Bosenských muslimů zde žili jak pravoslavní Srbové, tak katoličtí Chorvaté.

2 CÍL PRÁCE A METODIKA

Cílem mé práce je zachytit migraci a vývoj českých komunit v Bosně a Hercegovině a postihnout specifické rysy, které charakterizují česko-bosenské soužití. Velkou pozornost bych chtěla věnovat reakci našich krajanů na válečný konflikt z let 1992-95, respektive jak prožívali toto krizové období v multikulturní Bosně a Hercegovině, a která z etnik žijících na tomto území jim byla v době konfliktu etnokonfesně nejbližší. Z hlediska konfese předpokládám, že největší důvěru měli Češi k chorvatské menšině.

V první části bakalářské práce věnované historickému nástinu bude použita kompilační metoda dostupných tištěných publikací z historické i současné perspektivy Bosny a Hercegoviny. Z tohoto materiálu se pokusím vybrat a poté interpretovat důležitá fakta, která výrazně ovlivnila utváření etnických vztahů a novodobých dějin Bosny a Hercegoviny. Následně se zaměřím na komparaci získaných dat, a to z kulturního, sociálního a náboženského hlediska. V závěru vyhodnotím etnokonfesní vztahy v Bosně a Hercegovině a jejich vliv na českou menšinu žijící v této zemi.

3 VYMEZENÍ POJMU ETNOKONFESE

V této části práce je důležitým úkolem objasnit význam slov „eticita“ a „konfese“, která jsou pro pochopení celé práce klíčová. V tomto kontextu bych ráda zmínila současného norského antropologa Thomase Hyllanda Eriksena, který se ve své knize *Sociální a kulturní antropologie* (Eriksen 2008) fenoménem „eticita“¹ zabývá. Pro bližší vysvětlení slova „konfese“² jsem zvolila internetový zdroj encyklopedického rázu.

Eriksen charakterizuje etnicitu jako nesmírně složitý aspekt vztahů, který se může projevovat zcela poklidným způsobem v každodenních situacích v podobě náboženských kultů nebo jiných běžných jevů. Může však být i příčinou konfliktu (Eriksen 2008: 316), což je případ Bosny a Hercegoviny. Podle Eriksena dnes panuje běžný názor, že etnicita souvisí s „objektivními kulturními rozdíly“ mezi skupinami. Avšak „*antropologický výzkum etnicity prokázal, že tento předpoklad je nesprávný. Etnicita je ve skutečnosti důležitější tam, kde jsou si skupiny kulturně blízké a přicházejí pravidelně do styku. Zdá se, že čím podobnější se lidé stávají, tím více lpí na odlišnostech*“ (Eriksen 2008: 317).

Dá se tedy říct, že samotná skutečnost dvou odlišných kultur ještě etnicitu nevytváří, jelikož stále musí existovat alespoň minimální kontakt mezi příslušníky obou skupin. V interetnických situacích lze jako znaky kulturních odlišností považovat řadu různých kritérií – fenotyp, jazyk, náboženství či dokonce oděv. „*Je-li kterýkoli z těchto znaků vnímán jako indikátor etnické odlišnosti, málo záleží na tom, že „objektivní kulturní rozdíly“ jsou zanedbatelné*“ (Eriksen 2008: 317).

Další důležitou stránkou etnicity je společně sdílená historie, která zároveň slouží jako původ mýtů, jež ospravedlňuje nároky na společnou

¹ Žádoucí i nežádoucí kulturní hodnoty, normy a životní styl, které identifikují a odlišují členy určité skupiny osob od jiných lidí.

² <http://www.iencyklopedie.cz/vyznani-konfese/> (citováno 15. 2. 2015).

kulturu a představuje etnickou skupinu jako rozšířené příbuzenství (Eriksen 2008: 318). Z uvedených Eriksenových studií rovněž plyne, že „*eticita je relativní a do jisté míry také situační*“ (Eriksen 2008: 320), tedy vyplývá z kontextu.

Druhým zmíněným klíčovým slovem je „konfese“ - přesvědčení, které formálně vypovídá o náboženském vyznání. Každé toto vyznání rovněž slouží k vymezení vůči jiným společenstvím víry.³ Je skutečností, že v Bosně a Hercegovině byly v minulosti jiné určující kategorie kolektivní identity, než etnické. Důkazem jsou dobově užívané názvy pro kolektivní identitu. Např. označení jako „Musliman“ pro muslimské obyvatelstvo, „Krstjan“, pro katolické obyvatelstvo a „Hristjan“ pro pravoslavné obyvatelstvo. Tyto názvy jasně dokazují význam konfese jako určujícího faktoru kolektivní identity (Lozoviuk 2005: 138).

3.1 Publikace z historické perspektivy místních obyvatel a českých krajanů v Bosně a Hercegovině

Podrobnější obraz otevřel české veřejnosti již zmíněný chorvatský cestopis Matije Mažuraniće z první poloviny 19. století. Na tento cestopis navázaly v 60. a 70. letech 19. století spisy bosenských františkánů Ivana Franja Jukiće a Grgy Martiće, a také epos Ivana Mažuraniće Smrt Smail-agy Čengiće, jehož první překlad nám poskytl v roce 1860 publicista Josef Kolář. Epos mezi českými čtenáři slavil velký úspěch, který vedl k prohloubení zájmu těžkého údělu křesťanů v Bosně (Hladký, Ljuca 2005: 3).

³ <http://www.iencyklopedie.cz/vyznani-konfese/> (citováno 15. 2. 2015).

Další informace o Bosně a Hercegovině lze zaznamenat v cestopisech Oldřicha Prefáta z Vlkanova, Václava Vratislava z Mltovic, Jiřího Tektandra, Krištofa Haranta z Polžic a Bezdržic a v úvahách Václava Budovce z Budova (Zíbrt 1909: 140).

O raně novověkých cestopisných textech s osmanskou, balkánskou a v tomto smyslu i bosenskou tematikou nám podává informace Čeněk Zíbrt v sérii článků *Balkánská otázka a Bosna i Hercegovina ve světle staročeských knih o Turecku* (Zíbrt 1909).

Velkou oblibou se mohly pyšnit i romantické povídky o slovanském jihu psané Prokopem Chocholouškem nebo cestopisný fejetón-Podél Uny, který o této zemi ztvárnil Jan Neruda. V té době si světovou proslulost rovněž získávají obrazy českého malíře Jaroslava Čermáka, který hledal inspiraci v Hercegovině v letech 1858 a 1862-65. Jeho obrazy zachycují jihoslovanské hrdiny zápasící s krutými Turky o národní svobodu, ale i krásu jihoslovanských žen a také nádhernou balkánskou přírodu (Únos Hercegovky, Hercegovští otroci, Slovanský rája, Mostar). V českém prostředí se díky těmto osobnostem vytvářela představivost o životě Slovanů v souvislosti Osmanské říše včetně Bosny a Hercegoviny (Hladký, Ljuca 2005: 3).

3.2 Publikace ze současné perspektivy místních obyvatel a českých krajanů v Bosně a Hercegovině

Za nejucelenější publikace o historii Bosny a Hercegoviny považuji dvě knihy od českého historika Ladislava Hladkého, který kompletně zpracoval dějiny této země. Jsou zde samozřejmě ještě další publikace, ale ty jsou spíše encyklopedického rázu. Publikace *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země* obsahuje deset rozsáhlejších textů ve třech oddílech, mapující historii, která je datována od počátku 2. tisíciletí př. n. l. až do roku 1996. Každý z těchto textů je věnován určité historické epoše.

První oddíl je jakýmsi nástinem dvou státně-politických celků, jimiž byly říše Osmanská a Rakousko-Uherská. Autor zde popisuje etnickou problematiku a přelévání vlivů jednotlivých říší s dopadem na obyčejné lidi obývající tuto zemi, a to v oblasti kulturní, sociální a náboženské (Hladký 1996).

Tyto historické souvislosti nám poslouží k celkovému pochopení etnických konfliktů, které se v Bosně a Hercegovině na konci 20. století odehrály. Autor nám předkládá problematiku v obecné rovině, nejde do hloubky. Autor si rovněž udržuje odstup. Kde však vyjadřuje své postoje, je úvod a závěr.

Druhá publikace tohoto autora z roku 2005, *Bosenská otázka v 19. a 20. století* už rozšiřuje více historické události, jde do hloubky. Poslední dvě staletí jsou již rozebrána podrobněji. Autor předkládá obraz nedávných dějin, který více prohlubuje pochopení problematiky Bosny a Hercegoviny. Publikace obsahuje několik událostí, jež dohromady tvoří celek (Hladký 2005).

Další publikace, která obsahuje i výzkum našich krajanů v Bosně a Hercegovině je od Zdeňka Uherka – *Češi v Bosně a Hercegovině – antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Tato publikace mimo jiné poslouží jako zdroj migrační vlny Čechů do Bosny a Hercegoviny, kde se autor zabývá její rekonstrukcí, ale i problematikou (Uherek 2011). Tuto problematiku dále rozšiřuje Petr Lozoviuk, který ve své publikaci *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*, popisuje vliv migračních pohybů na proměnu populační struktury v Bosně a Hercegovině (Lozoviuk 2005).

4 HISTORICKÝ NÁSTIN BOSNY A HERCEGOVINY

Bosna představovala vždy jakousi nárazníkovou zónu mezi Chorvatskem a Srbskem, tudíž mezi katolickým a ortodoxním křesťanstvím – mezi východem a západem (Fialkoff 1999: 146)

Od 9. do 11. století patřila Bosna Chorvatsku a Hercegovina Srbskému státu. Ke konci 12. století vzniká první bosenské knížectví, jehož elita je převážně bogomilská.⁴ Tato realita bránila poklidnému začlenění do katolického světa a poskytla Římu a Uhrám další záminky křížových tažení proti kacířskému státu. Spory dynastií v Uhrách tak umožnily ve 14. století obnovení nezávislé Bosny. Vládcе Tvrtko, v sedmdesátých letech 14. století zemi konsolidoval a v roce 1377 převzal královský titul. Tato nezávislost však trvala krátce. V roce 1463 Bosna podlehla tureckým nájezdům a zůstala pod osmanskou nadvládou až do roku 1878.

Většina obyvatel, hlavně bogomilská šlechta přijala islám a změnila se tak ve stoupence turecké vlády. V zemi však i nadále zůstávaly početné ortodoxní (srbské) a katolické (chorvatské) skupiny. Moderní dějiny v Bosně se začínají psát v roce 1875, kdy vypukla vzpoura křesťanských rolníků proti daním. Tyto nepokoje zasahovaly do všech balkánských provincií osmanské říše, které Turci tvrdě potlačovali. V roce 1878 připadla Bosna a Hercegovina Rakousko-Uhersku a stala se na základě smluv z berlínského kongresu jeho protektorátem. Vídeň se zavázala obnovit v zemi mír a pořádek. Mandát Rakousko-Uherska byl však jen dočasný a formálně zůstala suverenita nad zemí tureckému sultánovi. V roce 1908 Rakousko-Uhersko provincii anektovalo a vyvolalo

⁴ Dualistická gnostická sekta vyvinutá z manicheistů a paulikiánského hnutí, která původně sídlila v Arménii a v Palestíně. Od 10. Do 15. století se držela na Balkáně, především v Bulharsku a v Bosně a Hercegovině.

tak velké srbské pobouření. V roce 1914, byl v hlavním městě Sarajevu zastřelen následník rakousko-uherského trůnu František Ferdinand d'Este. Tento atentát se stal záminkou k rozpoutání první světové války. Po válce byla Bosna začleněná do Jugoslávie. Bosňané povětšinou v tomto meziválečném období zůstávali mimo srbsko-chorvatské spory, avšak když uzavřely obě strany v srpnu roku 1939 dohodu, v jejímž důsledku vznikla autonomní chorvatská provincie, byla část hraničního území Bosny, obývaného Chorvaty, připojená k Chorvatsku. V průběhu druhé světové války byla Bosna integrální součástí Chorvatska a muslimové se většinou stavěli proti Srbům, a to tak, že někteří dokonce pomáhali Chorvatům vyhánět a zabíjet srbské sousedy. Po roce 1945 se Bosna stala autonomní republikou v rámci jugoslávské federace, kterou zůstala do března roku 1992, kdy muslimští a chorvatští obyvatelé Bosny hlasovaly pro její odtržení (Fialkoff 1999: 147).

4.1 Stručné dějiny etnik žijících na území Bosny a Hercegoviny

Původní obyvatelé Bosny, Chorvatska a Srbska byli Ilyrové, etnikum hovořící blízkými indoevropskými jazyky. Toto etnikum zde pravděpodobně žilo již ve 2. tisíciletí před naším letopočtem. Poté na severozápad Balkánu pronikli Římané, kteří s nimi vedli více než 200. let krvavé války, při nichž postupně docházelo k podmaňování tohoto území Římskou říší a následně k římské kolonizaci (Lovrenovič 2000:19) a vytvoření provincie Dalmátia (Hladký 2005: 30).

První Slované se na dnešním území Bosny a Hercegoviny začali objevovat ve 4. století, ale to už byli autochtonní obyvatelé plně polatinštěni. Slované se začali usídlvat nastálo v polovině šestého století a na konci osmého byla již většina budoucí Jugoslávie osídlena. Nově příchozí obyvatelé se postupně rozdělili do tří odlišných etnik, ze kterých nakonec vznikli Srbové, Chorvati a Slovinci. Tyto etnické skupiny pak rozdělilo náboženství a civilizace. Od sedmého do devátého století konvertovali předkové Chorvatů k římskokatolické víře, zatímco Srbové se

nedostali do Byzantské sféry a stali se z nich ortodoxní křesťané. Během svých dějin se Chorvati a západ orientovali k Římu a Německu a Srbové naopak na východ ke Konstantinopoli a od sedmnáctého a osmnáctého století k Rusku. Toto náboženské rozdělení narušilo v desátém století bogomilské kacířství, které poskytlo základy k vývoji silné regionální identity, jehož následkem bylo odtržení od chorvatského území. Po letitém utlačování pocítovali bogomilové ke katolíkům takový odpor, že po příchodu Turků ve velkém počtu konvertovali na islám, a tím se výrazně zvýšil podíl muslimů v Bosně. Většina konvertitů tak byla spjata s bogomilskými kořeny (Fialkoff 1999: 141).

Bosna se tak od poloviny 16. století stala muslimskou enklávou osmanské říše vtlačenu mezi katolický a ortodoxní svět. Muslimové byli tureckými úřady zvýhodňováni a mnozí z nich patřili k bohatým vlastníkům půdy. Nelze opomenout, že i mnohé aristokratické rodiny konvertovali k islámu, a to hlavně z důvodu udržení svého majetku a postavení. Po rozpadu osmanské říše se třídní napětí mezi muslimy, katolíky a ortodoxními ještě vyostřilo, *„když bosenští muslimové zjistili, že se dostali, podobně jako ve stejné době Němci, do postavení bývalé císařské menšiny mezi nepřátelskými sousedy, kteří je pokládali za obraceče kabátů.“* (Fialkoff 1999: 142).

Toto turecké oslabení nezpůsobily pouze vyčerpávající války s křesťanskými státy, ale hlavně zastaralý a nepružný vojensko-feudální hospodářský základ říše. Turecko nedokázalo po ekonomické stránce držet krok s dynamičtější se rozvíjející západní Evropou (Hladký 2005: 56).

4.2 Bosna a Hercegovina pod Rakousko-Uherskou správou

V roce 1875 propuklo v Bosně a Hercegovině nové povstání křesťanských rolníků, kterých v roce 1876 podpořilo Srbsko a Černá Hora. V ten moment se na Balkáně rozhořel velký mocenský konflikt (tzv. Velká východní krize). V tomto období je velmi dobře známá

angažovanost Rakouska-Uherska, jež na berlínském kongresu roku 1878 získalo mandát k okupaci Bosny a Hercegoviny (Hladký 2005: 70-72), ke kterému se rovněž vážala tzv. Cařihradská dohoda, kterou uzavřelo Rakousko-Uhersko s Tureckem 21. dubna 1879, jejíž hlavní význam byl v tom, že okupace nebude mít vliv na suverénní práva sultána nad Bosnou a Hercegovinou a rovněž garantuje svobodu náboženského vyznání. V tomto období se orientální a velmi zaostalá Bosna spíše přibližuje k evropské kultuře a jednotlivé konfese se více méně začínají přetvářet v národnostní společenství. Zejména bosenští Srbové a bosenští Chorvaté na přelomu 19. a 20. století aktivně budují národnostní spolky a politické organizace. Pokusy o národnostní zařazení muslimského obyvatelstva je neúspěšné. Rakousko-Uhersko sice pokračuje ve formálně nastavené toleranci k odlišnému vyznání, je tu však stále snaha Vídně co nejvíce církve kontrolovat. Příkladem je jmenování všech vyšších představitelů pravoslavné církve v Bosně a Hercegovině rakouským císařem (Hladký 1996: 50).

Touto okupací vstoupila Bosna a Hercegovina do další významné etapy svého vývoje, během níž došlo k značným civilizačním a politickým přerodům Bosny a Hercegoviny (Hladký: 1996: 43).

Okupace Bosny a Hercegoviny znamenala pro oficiální vídeňské kruhy výrazný politický úspěch. Tato okupace byla rovněž přivítána v Chorvatsku a Slavonii. Avšak velmi negativně se k okupování Bosny a Hercegoviny stavěli v Srbsku a Černé Hoře, jelikož jak Srbsko, tak i Černá Hora podporovaly povstání křesťanů v Bosně a Hercegovině a jako jednu z alternativ navrhovali připojení Bosny k Srbsku a Hercegoviny k Černé Hoře. Také se netajili tím, že by raději uvítali tzv. „sanstefanské řešení“⁵ bosenského problému, podle něhož by autonomní Bosna a Hercegovina zůstala pod tureckou vládou, která by dávala naději k možnému připojení těchto oblastí k Srbsku a Černé Hoře (Hladký 2005: 76).

⁵ Rusko-turecká předběžná mírová smlouva uzavřená 3. 3. 1878 v San Stefanu.

Již zmiňované neplnoprávné postavení bosenských muslimů za rakousko-uherské monarchie vedlo ke společným rozporům mezi konfesemi. Pod vlivem sousedních států se místní mládež začala ztotožňovat s programem jihoslovanských idejí. Jako hlavní sjednotitel se tehdy jednoznačně nabízelo Srbsko. Avšak po spáchání atentátu na Františka Ferdinanda a jeho manželku, vyhlášíje Rakousko-Uhersko Srbsku válku, neboť Srbové jsou z účasti na tomto útoku obviněni a poté označeni za „*paliče světového míru a hlavní viníky války*“ (Hladký 1996: 55). Srbové jsou následně v Bosně přesídlováni a shromažďováni do internačních táborů (Hladký 1996: 55).

5 KONTAKTY MEZI BOSNOU A ČESKÝMI ZEMĚMI Z HISTORICKÉ PERSPEKTIVY

Na počátku 19. století dochází k intenzivnějšímu kontaktu mezi Bosnou a křesťanskou Evropou, kdy přibývá i více zpráv o jednotlivých českých osobnostech, které tuto zemi navštívily. V tomto období se v českých zemích hojně prosazoval romantismus jako životní styl, který přímo vybízel k cestování a poznávání. Osmanská politika byla v tomto směru celkem otevřená, tudíž obyvatelé křesťanských zemí měli možnost do orientálního způsobu života nahlédnout (Uherek 2011: 34).

Další kontakty přicházely v době propuknutí protitureckého povstání v Bosně a Hercegovině roku 1875, které bylo pro českou veřejnost velmi znepokojující, řada povstání naznačovala hlubokou krizi osmanské říše, která už není schopna nadále spravovat území Bosny a Hercegoviny. Ladislav Hladký uvádí, že Osmané spravovali Bosenský vijalet jen se 120 úředníky (Hladký 1996: 44). Tato krize měla z počátku rolnický charakter, ke kterému se postupně přidávali srbští měšťané. Nepokoje však i nadále sílily, až se z Hercegoviny rozšířily na celé území a začaly nabývat válečného charakteru s Osmanskou říší (Uherek 2011: 37).

Česká veřejnost se jednoznačně postavila za tamní křesťanské povstalce, se kterými sympatizovala. Začaly se pořádat různé sbírky na pomoc uprchlíkům z Bosny. Dokonce i několik dobrovolníků se vydalo bojovat na Balkán. O průběhu několikaleté válce (1876-1878) získávala česká veřejnost podrobné informace prostřednictvím tehdejšího dopisovatele Josefa Holečka z pražských Národních listů (*Za svobodu. Kresby z bojů černo-horských a hercegovských*, Praha 1878).

Holeček ve svých zprávách zmiňoval etnické Turky jako největší utlačovatel balkánských Slovanů a z dopisu bylo zřejmé, že k nim chová značnou nenávisť. S velkým despektem se rovněž stavěl vůči slovansky mluvícím muslimům v Bosně. Tento negativní pohled, v té době

přejímaný, pocházel ze srbského prostředí a byl směřován na tzv. „poturčence,“⁶ kteří údajně ve středověku „zradili“ svou původní víru, když se pod tlakem rozhodli konvertovat k islámu. Srbové a Chorvati z počátku usilovali o odchod všech „poturčenců“ ze země. V druhé polovině 19. století se však více začali přiklánět k myšlence o získání těchto „islamizovaných Srbů“ resp. „islamizovaných Chorvatů“ zase zpět, tzn. navrátit k původní identitě (Hladký, Ljuca 2005: 4).

Z výše řečeného je zřejmé, že k prvním výraznějším kontaktům mezi Čechy a Bosnou začalo docházet v době rakousko-uherské okupace Bosny a Hercegoviny, a to na základě mandátu získaného na berlínském kongresu roku 1878. Informace se k české veřejnosti dostávaly prostřednictvím českých vojáků a důstojníků rakousko-uherské armády, kteří se z Bosny a Hercegoviny vracely s různorodými dojmy, které přenášely na papír, přesněji na velké množství novinových článků nebo souborů různých povídek (Hladký, Ljuca 2005: 4-5).

⁶ Chlapci z dobytých území, nejčastěji slovanských, kteří byli převychováni tureckou armádou ve vojenském duchu.

6 MIGRAČNÍ VLNY DO BOSNY A HERCEGOVINY V LETECH 1878-1918

Podíváme-li se na přehled krajanských migrací a tvorbu českých komunit na území s odlišnou kulturou je migrace do Bosny a Hercegoviny poslední rozsáhlou vnitřní kolonizací v době Rakouska-Uherska. Jde o poslední migraci, která směřovala současně do venkovského i městského prostoru. Bosna a Hercegovina byla spíše územím, o kterém se ve střední Evropě mnoho nevědělo, ale slibovala pracovní příležitosti, které přitahovaly zájemce z celé monarchie (Uherek 2011: 27).

Poměrně rychlé budování infrastruktury a průmyslu, ale i kulturního prostředí, škol, lázeňských budov apod. přinášelo možnosti, které vedly k pracovním příležitostem. Bosna a Hercegovina se stala předmětem rychlé urbanizace, industrializace a v podstatě i kolonizace. *„Kolonizace probíhala od 80. let 19. století ve třech větších vlnách a účastnili se jí kolonisté nejrůznějších národností.“* (Lozoviuk 2005. 142).

Pracovní příležitosti využívali např. Chorvaté, Rakušané, Němci, Češi, Italové, Maďaři, Slováci a další národy spadající pod správu Rakouska-Uherska. Nejdříve se migrovalo jen do měst, ale později se začaly vytvářet podmínky pro migraci i na venkov. *„V městském prostředí se Češi usazovali většinou rozptýleně mezi dalšími národnostmi“* (Uherek 2011: 39). Na venkově se spíše jednalo o kompaktní komunity, které Češi na přelomu 19. a 20. století na některých místech vytvořili. Před první světovou válkou byl největší počet Čechů v Sarajevu (1 702), v Tuzle (415), v Banjaluce (409) a dále v Mostaru, v Brčku, v Zenici, v Usoře a v Bosanském Brodu (Uherek 2011: 40).

Rakousko-Uherský vládní systém správu evropeizoval roku 1897, kdy zaměstnával 7 379 úředníků a v době anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908 jejich počet stoupl na 9 535. Mimo to bylo roku 1895 v této zemi téměř 23 000 vojáků a v roce 1902 více než 2 000 policistů (Hladký 1996: 44). Je však velmi pravděpodobné, že tento nový

system ohrožoval identitu místních obyvatel a podle Taylora by se dalo říct, že anexí těchto dvou provincií byla zahájena tzv. „bosenská krize“ (Taylor 1998: 291).

6.1 Čeští migranti v Bosně a Hercegovině

V této části práce se nabízí zásadní otázka, a to jsou pocity migrantů, se kterými do cílové země odcházejí. Příběhy o osmanském nebezpečí ve městech byly v českém prostředí velmi známé a oblíbené. Dokonce ani venkovské prostředí nebylo ušetřeno kritice. Balkán byl charakterizován jako země Turků, jako cosi vzdáleného, cizího, kde hrozí neustále nějaké nebezpečí a odchod do této země je zpravidla spojen s vojenskou službou a nejistotou. Ve stejném duchu byl v Evropě vnímán islám a muslimové. Avšak na druhou stranu byla představitost osmanské říše ve středoevropském kontextu jako něco velmi mocného a bohatého, něco, co disponuje vojenskou silou a disciplínou. Přesto někdy toto obyvatelstvo předjímal, že i zde žijí lidé, kteří mají své domovy, rodiny, a že i pro ně je válka neštěstím (Rataj 2002: 246).

Zdeněk Uherek v publikaci *Češi v Bosně a Hercegovině* popisuje příběh tří žen, dvou Češek a jedné Polky, jejichž pohyb na tomto území lze charakterizovat jako pozitivní působení kulturní diverzity v kontextu předsudků, zastaralých zákonů a předpisů rakouské monarchie. Ženy z muslimských rodin nemohly být na základě svého náboženského vyznání vyšetřovány lékařem – mužem. Rakousko-Uherská správa musela vytvořit instituci úředních lékařek – žen, kterým se donedávna bránilo v Rakousku medicínu studovat, natož pak otevřít si v rámci monarchie lékařskou praxi. Tento příběh žen, vystudovaných zejména ve Švýcarsku, byl díky specifickým poměrům v Bosně a Hercegovině českou veřejností se zaujetím sledován. Zvláště působení Anny Bayerové, která udržovala kontakty s tehdejší intelektuální elitou, mezi níž patřila Eliška Krásnohorská, Marie Červinková, Vojtěch Náprstek, Jaroslav Vrchlický a další. Odlišnost bosenského prostředí zasáhla velmi výrazně do života

monarchie a stala se tak předmětem diskursu středních a vyšších společenských vrstev (Uherek 2011: 49).

Z korespondence Anny Bayerové je zřejmé, že striktně rozlišovala, co jsou kulturní specifika a co jsou hygienické a civilizační standardy. Co však z kulturních specifik akceptovala, bylo pojetí mužských a ženských rolí, které vyplývaly z náboženské orientace. To ostatní spíše vnímala jako špatné návyky, od kterých je potřeba se distancovat a pokud možno vymýtit. Výhrady z hlediska zdravotního však měla jak k bydlení, tak ke stravování a odívání. Na druhou stranu byla velmi překvapena estetickým cítěním Bosenců, jejich smyslem pro krásnou vyhlídku, která hraje velkou roli při výběru místa svého bydlení (Uherek 2011: 50-51).

Po roce 1878 se obyvatelé Bosny a Hercegoviny stávali zaměstnanci rakousko-uherských podnikatelů a jejich zákazníky. Z těchto dřívějších nepřátel byli nyní zmatení lidé, kteří se neorientují v evropských zvyklostech, ale snaha přiučít se byla velká. Někdy se dokonce v českých firmách snažili svému nadřízenému zavděčit tím, že hovořili česky. Zvyšující se počty příchozích obyvatel do Bosny a Hercegoviny a jejich podnikatelské aktivity přitáhly i některé instituce. Máme zprávy, že i z Čech tu expandovala např. česká pojišťovací banka Slávie, která začala v Sarajevu fungovat v roce 1911. Ctibor Nečas v publikaci *Na prahu české kapitálové expanze* zmiňuje, že pojišťovací činnost banky byla úspěšná, avšak další její vývoj byl přerušen s nástupem první světové války (Nečas1987: 28).

6.2 Kontakty Čechů mezi skupinami v Bosně a Hercegovině

Z výše uvedeného textu vyplývá, že kontakty Čechů mezi skupinami v Bosně a Hercegovině mají značně rozmanitý charakter. Úvahy o multietnickém fenoménu se dají rozdělit do dvou sektorů, a to sektoru veřejného a sektoru soukromého. Existují společnosti, kde

můžeme nalézt provázanost obou sektorů, můžou se prolínat. Naopak jiné se můžou vyznačovat striktní separací. Někdy se zase vytvoří model úzké kooperace v oblasti veřejné a zároveň oddělenost v oblasti soukromé, jindy vznikne model distance veřejné i soukromé, nebo naopak úzká spolupráce v obou oblastech. Zdeněk Uherek v publikaci *Češi v Bosně a Hercegovině* uvádí jako příklad sféry soukromé i veřejné smíšená manželství, neboť se týká rodiny, kterou chápeme jako „*institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti*“ (Možný 1999: 99). Co se však cizinců týče, dalo by se říct, že striktní oddělování veřejného a soukromého prostoru způsobuje, že město může na cizince působit poněkud zvláštním způsobem - jinak než střeoevropská křesťanská města (Uherek 2011: 67).

Z hlediska konfese měli Češi v Bosně a Hercegovině z autochtonního obyvatelstva nejbližší k Chorvatům (katolické obyvatelstvo). Výběr partnerů byl tedy především mezi katolíky, jako byli např. Poláci, Slovinci, Němci apod. Obyvatelé s vyšším statusem, kterými byli např. úředníci a důstojníci se ve vztahu s autochtonním obyvatelstvem drželi stranou. Ti Češi, kteří patřili k měšťanské, řemeslnické či dělnické vrstvě – což byla převážná část – se začali s místním slovanským obyvatelstvem více sblížovat, což dokazovali mimo jiné ve spolupráci s místními kulturními spolky a institucemi (např. s pěveckými spolky srbskými i chorvatskými) a časem některé podobné instituce s bosenskou působností (hudební a výtvarné školy, knižní nakladatelství apod.) začali zakládat i sami (Uherek 2011: 63).

6.3 Data z roku 1910 při výběru sňatkových partnerů Čechů v Bosně a Hercegovině

Zdeněk Uherek ze zjištěných dat, jejichž soupis pochází z roku 1910, uvádí počet smíšených manželství, která na tomto území vznikala. Nejpočetnější byla česko-chorvatská, kdy jen v Sarajevu jich bylo

napočítáno 77, tzn. 38% všech smíšených manželství. Na druhém místě česko-německá, přesněji s partnerkou, která hovořila německým jazykem. Těchto manželství Zdeněk Uherek v soupisu našel 66, tedy 33% z celkového počtu smíšených manželství. Menší skupinu už tvořila manželství česko-maďarská, kterých bylo v soupisu 26, což odpovídá 13% smíšených manželství. Ostatní smíšená manželství byla spíše vzácnější. Např. Češi a Slovinky uzavřeli 12 manželství, to je 6%, 8 manželství bylo uzavřeno se Srbkami, což jsou 4% a po pěti s Polkami a Italkami, tedy po 2,5%. U tří smíšených manželství nebyla identifikována národnost partnera. Tyto výsledky přesně vystihují sklony k integraci ze srbochorvatsky a německy hovořící populaci v prostředí Sarajeva. Oficiální statistická data při sčítání z roku 1910 zaznamenala, že v Sarajevu žije 36 400 srbochorvatsky hovořících, což je 70,1% obyvatel, z nichž přibližně 18 400 byli bosenští Muslimové, 8 400 Srbové a 9 600 Chorvaté. Bosenští Muslimové se však na smíšených manželstvích s Čechy podle soupisu z roku 1910 nepodíleli (Uherek 2011: 60-61).

Podle výsledku sčítání obyvatelstva z roku 1910 žilo v Bosně a Hercegovině celkem 7 095 Čechů, tudíž se po Chorvatsku jednalo o největší českou kolonii na slovanském jihu. Procento podílu Čechů na celkovém počtu obyvatel Bosny a Hercegoviny nebylo nijak velké – jen 0,37%. Zato jejich podíl mezi přistěhovalci z Rakouska byl poměrně značný. Ze všech rakouských příslušníků napočtených v té době v Bosně a Hercegovině – tj. 46 859 osob – připadalo na Čechy zhruba 15% (Hadžibergović 1996. 314).

V období rakousko-uherské vlády bylo zřetelně vidět rozhraní mezi migračními skupinami z rakouského soustátí a autochtonním obyvatelstvem. Zatímco imigrační skupiny navzájem mezi sebou komunikovaly a bez problémů koexistovaly, hranice mezi skupinami z rakouského soustátí a autochtonním obyvatelstvem byly jasnější a zřetelnější, a to hlavně ve sféře soukromé. Toto rozhraní tvořila konfesní

příslušnost - křesťanská a muslimská. Křesťanská vytvářela ještě hranice mezi katolíky a pravoslavnými, kde rovněž v případě smíšeného manželství hrálo velkou roli konfesní zařazení (Uherek 2011: 72).

6.4 Češi v Bosně a Hercegovině v době meziválečné a za druhé světové války

V meziválečném období měli Češi pro rozvíjení spolkových činností v Bosně Hercegovině několik důvodů. V první řadě byli motivováni vystupovat jako národnostní menšina se společnými zájmy na jihoslovanském území, čímž posilovali vztahy s tehdejší Československou republikou, která společenské činnosti svých krajanů ve světě podporovala. Jednou ze společenských činností se stala organizace Československý svaz, a to ve spolupráci s Československým velvyslanectvím v Bělehradě. Tato organizace však nebyla zcela naplněna, jelikož zastoupení ve Svazu měly hlavně české spolky jednotlivých měst Bosny a Hercegoviny s českou menšinou.

V meziválečném období působily na tomto území různé České nebo Československé menšinové společenské organizace v různých městech. Motivace pro vznik těchto organizací se různě lišila. Ve městě hrála roli rozptýlenost krajanů, kterou se snažili korigovat těmito krajanskými spolky. Naopak na venkově a v menších městech vznikaly takovéto organizace později a spíše měly formálnější charakter, který teprve postupně nabýval mezi českými skupinami na významu.

Avšak s nástupem druhé světové války došlo v roce 1941 k násilnému zastavení těchto krajanských spolků jako nežádoucích, a tím samozřejmě i k úbytku informací o dění českých komunit v Bosně a Hercegovině. Druhá světová válka byla pro obyvatelé Bosny a Hercegoviny, ale i příslušníky české menšiny velkým utrpením. Jedni byli přinuceni vstoupit do nacionalistické ustašovské domobrany, druzí se přidali ke komunistickým partyzánům. Válka neušetřila ani ty z českých

krajanů, kteří se pokoušeli zůstat mimo všechny bojující formace. Když pak do jejich vsi pronikly vojenské oddíly, dopláceli na svou neutralitu životy. Není divu, že velký počet Čechů z Bosny a Hercegoviny se rozhodlo po roce 1945 pro reemigraci do Československa (Uherek 2011: 120).

6.5 Obnova českých krajských spolků po druhé světové válce a nová forma politického uspořádání v Bosně a Hercegovině

Česká společnost v Bosně a Hercegovině vnímala poválečná léta jako velmi tíživá a do roku 1946 přišlo zpátky z Jugoslávie do Československa zhruba 2000 osob (Nosková, Váchová 2000: 79-80). Podle údajů ministerstva sociální péče byl ještě tento počet do konce roku 1946 navýšen o 2 249 osob (Vaculík 1993: 78).

Nový komunistický stát si většina obyvatel Bosny a Hercegoviny nedokázala představit, netušila, jak bude vypadat. Přesto si tento nový program získal sympatie obyvatel, a to zejména u mládeže. Nicméně Čechům, kteří v Bosně a Hercegovině zůstali, se podařilo obnovit krajské spolky. Motivací k tomuto znovuoživení bylo několik. V Jugoslávii těsně po válce byly příznivé podmínky pro vytváření českých spolků, jelikož *„vítězství komunistů slibovalo, že příslušnost k etnické nebo národnostní menšině nebude diskriminujícím společenským faktorem“* (Uherek 2011: 111).

Forma federativního uspořádání mnohonárodnostního státu v socialistické Jugoslávii, představovala ve své době model řešení národnostní otázky v jihovýchodní Evropě, který zasluhoval respekt. Pozitivní stránky se však v Jugoslávii mohli rozvinout jen v omezené míře, neboť vnější státoprávní decentralismus byl silně znehodnocován vnitřním centralismem, jež byla politická nadvláda jedné strany – komunistické. Jugoslávie se proto řadí k totalitním východoevropským

státům, byť se po roce 1948 vyznačovala celou řadou specifíků, např. samostatným systémem v řízení podniku a v regionální správě, který měl posloužit jako prvek originality a stimulace pro rozvoj jugoslávské společnosti, tzv. jugoslávské cestě k socialismu (Hladký 2005: 209).

V roce 1949 došlo ke zmrazení reemigrace do Československa a rovněž se změnilo i působení českých spolků v Jugoslávii, tedy i v Bosně a Hercegovině. Ještě v roce 1948 byl podepsán v Jugoslávii reemigrační protokol, jehož využití bylo velmi omezené. V červnu roku 1948 se Sarajevští Češi několikrát proti této rezoluci ohradili a vyjádřili ostrý nesouhlas a rozhořčení kvůli štvanci na Jugoslávii, ke které se přidala i řada politiků z Československa. Je samozřejmě otázkou, zda tato reakce krajanů byla přirozeným rozhodnutím, či zda jednali pod jakýmsi tlakem, jelikož v nově komunistické Jugoslávii museli být Češi loajální, pokud chtěli vyvíjet své vlastní aktivity. Přesto se dá říct, že jugoslávská menšinová politika byla cekem vstřícná vůči menšinovým organizacím, včetně českých a slovenských (Uherek 2011: 124).

Později také zaznamenám rozvoj mezi českými a bosenskými strojírenskými podniky. V Sarajevu získaly v 70. a 80. letech 20. století popularitu tramvaje, které dodával podnik ČKD Praha. Velké popularitě se těšila i turistika Čechů, kteří Bosnou a Hercegovinou projížděli k Jaderskému moři, hlavním cílem bylo navštívit Sarajevo a Mostar – města s orientální architekturou. Je ale zřejmé, že zdánlivě bezkonfliktní soužití bylo pro mnohé vlivné skupiny po celé poválečné období diktováno strachem. V tomto období začíná sílit sociální napětí uvnitř jednotlivých republik federace, která se začala stupňovat Miloševičovou cílenou politikou vůči srbským enklávám v Chorvatsku. *„Cílem kampaně bylo přesvědčit prečanské Srby,⁷ že i čtyřicet pět let po skončení druhé světové války stále zůstávají objektem národnostní asimilace“* (Pelikán

⁷ Srbové žijící v Chorvatsku

1998: 565). Propaganda této podoby byla z Bělehradu směřována i na Srby v Bosně a Hercegovině (Uherek 2011: 142).

7 POČÁTEK BOSENSKÉ VÁLKY – VÁLEČNÝ KONFLIKT Z LET 1992-95

Jak již bylo řečeno, Bosna a Hercegovina se vyznačovala etnickou pestrostí. Po smrti Josipa Broz-Tita⁸ v roce 1980 se celá Jugoslávie ocitla v hospodářské, politické a národnostní krizi. Tuto krizi způsobily politické, ekonomické a národnostní faktory a také postupné slábnutí komunistické ideologie a snaha o politickou integraci v západní Evropě.

Na počátku byla krize v politické rovině, kdy se hlavní představitelé dohadovali, zda uchovají komunistický režim nebo jej transformují. Postupem času však politický konflikt začal přerůstat do roviny národní, jehož následkem byl rozpad jugoslávské federace.

Po tomto rozpadu se v roce 1990 rozhořel nový spor. Federace zaštiťovala šest republik a dvě autonomní oblasti. Jednotlivá etnika a národy se sdružovaly pod hlavičkou jednoho státu a postupně vyhlášovaly samostatnost. První bylo Slovinsko a poté v červnu 1991 Chorvatsko. Osamostatnění těchto dvou zemí, a to hlavně Chorvatska, znamenalo počátek jugoslávského konfliktu. Nacionální propaganda se umocnila a etnické vztahy se začaly vyostřovat.

Nejhorší situace ze všech byla v Bosně a Hercegovině pro její velkou etnickou rozmanitost. Národnostní mapa (viz. příloha č. 1) byla obrazně přirovnána k „*leopardí kůži*“. Takto vypadalo etnické složení (viz. příloha č. 2) obyvatel v Bosně a Hercegovině v roce 1991.

Bosna a Hercegovina na své samostatnosti intenzivně pracovala od rozpadu federace, ale většina návrhů neprošla, jelikož se nenašla shoda mezi všemi. Političtí představitelé Bosny od počátku věděli, že vyhlášení samostatnosti bude velký problém, a tak pozdější prezident Bosny, *Alija Izetbegović*, navrhoval model „*Svaz jihoslovanských republik*“, který měl

⁸ Prezident Jugoslávie v letech 1953-1980

být volným sdružením republik podle příkladu SSSR. Tento návrh byl však od začátku nepřijatelný, a to jak ze strany domácí politiky, tak i zahraniční. Neschopnost politického konsenzu dovedla k akci bosenské Srby, kteří na území Bosny 9. ledna 1992 vyhlásili formou deklaráce *Republiku srbského národa v Bosně a Hercegovině* (Hladký 1999: 144).

Po vyhlášení republiky srbského národa, začala jednat rodící se Evropská unie, která do sporu zasahovala a podílela se jako zprostředkovatel řešení vnitro-bosenských problémů. Avšak uznat Bosnu jako samostatný stát nikdo nechtěl. Byly vzneseny argumenty typu, že většina obyvatel si nezávislost nepřeje. Vyhlášení nezávislosti muselo předejít celorepublikové referendum. V únoru 1992 proběhlo několik konferencí o uspořádání Bosny a Hercegoviny, kterého se účastnily všechny strany. Strana SDA⁹ pod vedením *Izetbegoviće* obhajovala myšlenku unitárního státu. SDS BaH¹⁰ (Hladký 1996: 215) pod vedením *Karadžiće*, prosazovala parcelaci Bosny a Hercegoviny na tři etnické celky a bosenští Chorvaté uplatňovali decentralizaci na bázi federace.

Závěrem konference bylo utvoření tzv. *Cutilheirova plánu*¹¹ (Hladký 1996: 145-146), podle něž měla Bosna a Hercegovina zůstat v dosavadních hranicích s podmínkou, že se vytvoří samosprávné celky, „*opštiny*“¹² (Hladký 1996: 146), založené na etnickém, ekonomickém a funkčním principu. Předpokladem tohoto plánu bylo, že jednotlivé národnostní opštiny získají vnitřní samosprávu, ale Bosna a Hercegovina bude nadále centralizovaná. Vyjednávající strany sice s plánem souhlasily, ale nikdy ho nerespektovaly a nepodepsaly (Hladký 1996: 146).

⁹ SDA BaH – Strana demokratické Bosny a Hercegoviny, národně orientovaná strana Bosňáků.

¹⁰ SDS BaH – Srbská demokratická strana Bosny a Hercegoviny, národně orientovaná strana bosenských Srbů.

¹¹ Plán, podle něž měla zůstat BaH v dosavadních hranicích pod podmínkou, že se tu vytvoří samosprávné celky založené na etnickém a ekonomickém principu.

¹² Základní jednotka územní samosprávy v jihoslovanských zemích.

Roku 1992 na přelomu února a března proběhlo v Bosně a Hercegovině referendum, kde 63,4% oprávněných voličů vyslovilo pro samostatnost. Bosenští Srbové toto referendum bojkotovali s vyjádřením, že oni už svůj stát mají. Referendum bylo prvním impulzem, kdy lidé vyšli do ulic, zejména v Sarajevu, a tím započalo mnoho občanských nepokojů. Mocenský a politický souboj se vyostřoval i mezi stranami SDA a SDS BaH. Karadžićova SDS BaH spustila slovní útok proti Bosňákům, kde bosenské Srby stavěl do pozice obětí a utlačovaných a etnickou válku viděl jako jedinou možnost. Jako příklad k tomuto slovnímu vzednutí uvedl kauzu zastřeleného Srba na svatbě v Sarajevu. Ten Srb byl zastřelen neznámým pachatelem, když na svatbě prezentoval srbskou vlajku. SDS BaH k tomuto incidentu řekla, že se jednalo o útok proti srbskému národnímu symbolu, a že takové utrpení budou Srbové prožívat, pokud zůstanou ve společném soužití s Bosňáky (Hladký 1996: 144-149).

SDS BaH začalo jednat na vlastní pěst a podnikat první vojenské kroky pod záminkou spolupráce se všemi. Koncem března 1992 SDS BaH vyhlášením ústavy oficiálně ztvrdila existenci Republiky srbského národa v Bosně a Hercegovině, ke které se poté připojila JLA¹³ (Hladký 1996: 214), neutrální federální jugoslávská armáda, která byla nejdříve nestranná, ale posléze s bosensko-srbskou stranou vytvořila plán na ovládnutí strategických cílů. Dne 5. dubna 1992 začaly střety JLA s polovojenskými jednotkami Bosňáků a bosenských Chorvatů v Sarajevu, tím je toto datum zaznamenáno jako počátek bosenské války.

¹³ JLA – Jugoslávská lidová armáda, název vojenských sil jugoslávské federace v letech 1945-92

7.1 Obyvatelé českého původu v době konfliktu z let 1992-95 v Bosně a Hercegovině

Potomci českých migrantů v Bosně a Hercegovině žili na různých místech valčících stran, tudíž jednali a reagovali na válečný konflikt různě. Záleželo, v jakých konkrétních podmínkách se vyskytují. Jiné možnosti a podmínky měli lidé v muslimsko-chorvatské federaci, kam především patřily skupiny českého původu, přesněji potomci českých imigrantů, jež žili ve velkých průmyslových městech – v Sarajevu, Tuzle a Zenici. Úplně jiné podmínky zastávali krajané v tzv. Republice srbské, v níž Češi žili převážně v Banja Luce, což je největší město na tomto území. A odlišnou pozici měli obyvatelé českých přistěhovalců v Prijedoru, Prnjavoru a jiné zase podmínky v úzkých enklávách v Mačině Brdu a Nové Vsi, které se výrazně lišily od ostatních vesnic v Bosně a Hercegovině (Uherek 2011: 151).

Potomci českých přistěhovalců, převážně ve velkých městech, jakými jsou Sarajevo, Tuzla a Zenica vykazovaly plnou integraci s novým prostředím a téměř většina zde žila ve smíšeném manželství, která byla převážně česko-chorvatská, ale i česko-srbská a v malém měřítku i česko-muslimská. Čeští potomci se na rozdíl od chorvatských, srbských a muslimských sousedů představovali jako Jugoslávci, tudíž přijali proklamovanou ideu jihoslovanství, která jim umožňovala tuto integraci, a to nejen jako příslušníky menšiny, ale hlavně jako příslušníky profilujícího národa ve státě. Děti ze smíšených manželství automaticky přijímaly národní vědomí druhého, kterými byl buď srbský, nebo chorvatský partner (z muslimského partnerství není dostatek dat). S údaji o svých předcích byli seznámeni, ale faktem je, že toto povědomí se začalo postupně vytrácet. Český jazyk se udržel pouze u nejstarší městské generace a u rodin, které se do měst přistěhovaly z českých venkovských enkláv v Bosně, Slavonii nebo v Srbsku (Uherek 2011: 151-152).

7.2 Obyvatelé v obleženém Sarajevu a potomci českých přistěhovalců

Od dob osmanské říše je Sarajevo považováno za metropoli Bosny a Hercegoviny. V době komunistické Jugoslávie sem přicházely velké investice, a to jak z důvodu reprezentace, tak i z důvodu rostoucích počtů obyvatel. Byla zde vystavěna panelová sídliště, která obklopují centrum města. Město působí více méně jako pevnost a spisovatel *Dževad Karahasan* říká, že toto urbanistické řešení a konfigurace terénu obrátila jaksi toto město do sebe, ohradila od světa (Karahasan 1995: 9).

Sarajevo lze rovněž vnímat jako město plné nástrah, z jehož obklíčení je těžké se vymanit. Hlavní silnice do Sarajeva byla blokována Srby už měsíc před uskutečněním referenda o nezávislosti, tedy v březnu roku 1992. Tento čin vyvolal odpor obyvatel a hned začátkem dubna tuto blokádu odstranili. Při demonstraci v ulicích, přičemž část obyvatel byla za nezávislost Bosny a Hercegoviny, kterou Srbové neuznali, došlo k zastřelení studentky srbským odstřelovačem (Nicholson 1995: 32). Tato studentka bývá považována za první oběť bosenské války, avšak srbská interpretace argumentuje tím, že to bylo způsobeno muslimskou náboženskou netolerancí, která vygradovala zastřelením srbského věřícího před pravoslavným kostelem ve svatebním průvodu (Bojić 1995: 38).

Výzkum *Zdeňka Uherka* ukázal, že struktura osídlení obyvatelstva před válkou v jednotlivých čtvrtích pomohla Srbům k uskutečnění blokády, jelikož Srbové převážně obývaly okrajové čtvrtě, které byly ve stráních nebo na kopcích. Tento názor však není až tak úplně přesný, jelikož po druhé světové válce byly postaveny nové čtvrti, které byly etnicky promíšené. Na počátku bojů se tak Srbové přesunuli za srbskou vojenskou linii nebo na území, které bylo ovládáno Srby a z kterého vyháněli Muslimy a Chorvaty (Uherek 2011: 157).

Zlata Filipovičová ve svých poznámkách popisovala vnímání této situace u jedenáctileté dívky, jejíž záznamy jsou svědectvím. Autorka se v těchto zápisech z roku 1992 často vrací k chaosu, který nastal, když se snažili obyvatelé toto město opustit. Říká, že dopravní prostředky takovýto nápor nemohly zvládnout (Fixot 1994: 29-33).

V tu chvíli se od sebe rozšířené rodiny začaly oddělovat, neboť některé zůstaly ve městě a druhé odjely. Toto oddělení bylo většinou na dlouhou dobu nebo i navždy. Odchody z tohoto města nebyly jen přirozené, ale uskutečňovaly se mnohdy i prostřednictvím různých organizací, a to hlavně ve chvíli, kdy začalo být město ostřelováno. Tyto mezinárodní síly se snažily vyvézt z města ženy a děti. Odchody obyvatel z města úplně změnily strukturu z národnostního a sociálního hlediska, město se částečně homogenizovalo, ubylo Srbů, a zůstalo spíše jen starší obyvatelstvo (Uherek 2011: 157-158).

Obležené Sarajevo mělo rovněž své rutinní chování, tzn., že lidé chodili normálně do zaměstnání, pokud ho tedy měly, komunikovali s přáteli a snažili se o odreagování ve svých zálibách. Tuto každodenní propojenost s tvrdou realitou popsal s nadsázkou *Michael Nicholson*: *„Stejně jako Srbové i my jsme podcenili vůli Sarajevanů přežít. Jejich odvaha k rezistenci slábla, ale nebyla zlomena a lidé stále pracovali s touž zarytou odhodlaností. Ti, kteří měli zaměstnání, do něj pečlivě chodili; ve městě, kde dopadaly granáty tak často, nemohl jeden granát sloužit jako omluva pro zpoždění a jen zranění nebo smrt byly důvodem pro absentérství. Muži a ženy chodili do práce pěšky hodinu či déle, protože bylo rozumné se držet poblíž vyšších budov, aby unikli tlakové vlně po minometných střelách. A přesto přicházeli do kanceláře pěkně upraveni, muži v naškrobených košilích a vyžehlených tmavých oblecích a mladé ženy neztratily nic ze slavné sarajevské elegance. Všichni věděli, že rtěnka stojí na černém trhu víc než káva, a domnívali se, že uskočit před ránou ostřelovače ještě není důvod, proč mít pokřivený šev na punčochách. Lidé si vysoce cenili svou civilizovanost a žili tak normálně,*

jak to jen doba dovolovala. Prý se dá poznat ztráta vůle přežít podle toho, že se muž přestane holit a žena česat si vlasy. Nebylo nic neobvyklého potkat v ruinách města muže v převlečnicku s kožešinovým límcem a v klobouku, jak hodinu před soumrakem venčí svého psa, aby se bezpečně oba stačili vrátit do krytu, než znovu začne noční bombardování" (Nicholson 1995: 150-151).

Tyto odchylky, které byly překonávány stereotypním jednáním, zaznamenal Zdeněk Uherek i ve vyprávění potomků českých migrantů v Sarajevu. Respondentka popisuje, jak v době obléhání pracovala v Zemském muzeu, které bylo ostřelováno a částečně pobořeno, tudíž do něj nikdo nechodil, ale i přesto se každodenní práce nezastavila, měla tam třikrát týdně službu, do které docházela. Velkým problémem byla cesta do zaměstnání, která vedla přes překonávající úseky, které jsou z přilehlých straní dobře viditelné, a kde byl každý pohyb sledován ostřelovači. Po cestě do práce se musela krýt za rozestavěné kontejnery. Viděla také stovky mrtvých a raněných. Lidé se pohybovali podle toho, jak byli rozestavěni ostřelovači na kopcích. Druhá respondentka říká, že v letech 1993-94 nebylo vůbec možné se po městě pohybovat, ale přesto museli někteří tuto cestu absolvovat, např. respondentka, která pracovala v centru města v lékárně a chodila přes celé město téměř hodinu. Další respondent zase v tomto období skládal zkoušky na veterinární fakultě a účastnil se přednášek, které byly z bezpečnostních důvodů ve sklepě. Význam této docházky byl zřejmě v tom, že život obyvatel Sarajeva se alespoň trochu přibližoval životu lidí, kde se neválčí (Uherek 2011: 161-162).

Režim pohybu se neměnil jen na ulicích, ale i v bytech, např. obyvatelé se nemohli přibližovat k oknům nebo vyjít na balkon a zdržovali se jen v místnostech, které nebyly přivrácené k okolním kopcům. Často se nemohlo vůbec z bytů vycházet, chodili většinou až v noci, pokud si chtěli něco opatřit. Město i přes snahu zachovat si co nejvíce funkcí se postupně měnilo v ruiny (Uherek 2011: 162). Po čtyřměsíčním ostřelování

popisoval *Michael Nicholson* město takto: „*Devastace města byla děsivá. Připomnělo mi to válečné týdeníky z poraženého Německa. Od té doby Evropa nic takového neviděla*“ (Nicholson 1995: 66). Velkým problémem bylo pohřbívání, neboť kvůli obležení Sarajeva nebylo možné vynášet mrtvé za město, a tak se postupně parky, fotbalová hřiště, stadióny a další rozlehlé plochy měnily v hřbitovy (Uherek 2011: 162).

7.3 Humanitární pomoc a černý trh v Sarajevu

Humanitární pomoc se stala pro lidi ve městě hlavním zdrojem, avšak aby se k nim dostala, musela zásobit i válčící stranu, jejímž územím projížděla. Respondent říká, že charita musela mít pět povolení, a že pravidelně nějaké nedostala, tudíž třetina zboží musela zůstat na území, kterým pomoc převážela. Další respondent dodává, že jednou čekal čtyři hodiny v mínus sedmnácti na deky. V oblasti začala charita zásobování kolísat a ve městě začal fungovat černý trh předraženého zboží (Uherek 2011: 162-163), který rovněž dokumentuje zápis z deníku *Zlaty Filipovičové* již zmíněné jedenáctileté dívky: „*Dneska jsem si cestou do hudebky prohlížela tržiště. Nic, v Sarajevu opravdu nic nechybí. Lidi prodávají kdecu. Říkala jsem si, odkud se všechny ty věci berou, a vzpomněla jsem si, jak jsem poprvé viděla ulice válečného Sarajeva, připomněla jsem si ty vydrancované a rozbité obchody. (...) Ne, to přece není možné, kdo jen mohl něco takového udělat? Kdo, to je fuk. Krást je odporné, ale ještě odpornější je prodávat dneska ty věci za valuty. (...) Měla bys vidět toho jídla, co tu je... Zrovna když má každý hlad a na všechno chuť. Ale jak můžeš koupit vajíčko, když stojí pět německých marek, čokoládu za dvacet marek, sušenky za čtyřicet, kafe za sto dvacet německých marek...*“ (Fixot 1994. 109).

Do černého trhu byla zapojena většina obyvatel města, a jak říká jeden respondent: „*Jinak občaní Sarajeva jsou velmi vděční za pomoc Adry, která pomohla, aby rodiny z ciziny zasílaly balíky. Aby ty balíky stihly sem. Že například nejdřív nám (...) někde z ciziny zasílali, tak*

nejdřív zašlou věci, které nejsou tady k dostání. Člověk například dostane tři kile cukru a von říká, já si nechám kilo, dvě prodám, abych si za to mohl koupit trochu konzervy, nebo něčeho jinýho. Takže ten trh černej pak fungoval. Za to to bylo tak ohromně drahý.“ Je však důležité podotknout, že i na černém trhu se ceny výrazně měnily, tudíž docházelo i k většímu poklesu (Uherek 2011: 163-164).

7.4 Život potomků českých přistěhovalců a obyvatel Sarajeva bez tepla a elektřiny

Kritické situace byly v zimních měsících, kdy se město ocitlo bez elektřiny a bez tepla. Lidé byli nuceni vytvářet si různé alternativy jak toto období přežít. Např. sestavovali různá kamínka a kouřové roury vystrkovali z oken. Respondent českých potomků říká: *„První dvě léta jsme byli bez plynu. Topili jsme novinami, nebo nějaký dřevo, jestli někde nandeš, tam, kde baráky byly zničený, tak jsme tam šli a brali, už to opravený nebylo a už tam nikdo nebyl, tak jsme to brali, jednoducho jako ty termity, jednoducho všechno, co bylo ze dřeva, tak jsme to vobrali. Topilo se také botami, topilo se na improvizovaných sporácích vyráběných podomácku v Sarajevu“* (Uherek 2011: 164).

Zimu popisuje v bytech podobně i *Zlata Filipovičová* z deníku jedenáctileté dívky, který byl publikován. Dívka říká: *„Zmrzly nám kytky. Byly v místnostech, kde se netopí. Žijeme teď v kuchyni. Krmíme kamna, a tak se nám většinou povede, že teploměr vystoupá na sedmnáct stupňů. V kuchyni jsme si rozložili podložky na jógu (a to nemluvím o množství svetrů a triček, co si navlíkáme přes pyžamo) a tak tu spíme (...) tatškovi se v ledovém sklepě při štípání dřeva udělaly omrzliny. Prsty má celé opuchlé. Musí si je mazat takovou masťou. Strašně ho to svědí“* (Fixot 1994: 90-91).

Na konci roku 1992 se pro obyvatelé Sarajeva začala stávat válka každodenností, v souvislosti následujících starostí. Nicméně i tito lidé

někdy reagovali na události s vtipem, tzn., že i v tak těžkých chvílích nepotlačili zcela smysl pro humor. Zdeněk Uherek zmiňuje, že v Sarajevu se vtipy v souvislosti s válkou promítaly do oblíbených postaviček o „Muljovi“ a „Suljovi,“ kteří vystupují v místních vtipcích. Někteří však reagují na válečnou situaci nepřiměřeným způsobem: *„Bourali tak po Sarajevě, granáty padaly a jeden geler¹⁴ Mulja trefil a Muljovi nohu utrl. A Muljo ztratil nohu a křičí: „Lidi, lidi, ucho, ucho, kde je moje ucho?“ No člověče, jaký ucho, nohu, ztratil jsi nohu, tak jaký ucho?“ Měl jsem tam cigaretu.“* Tento druh vtipu je určitým produktem etnického stereotypu, který není postaven pouze na připisovaných vlastnostech aktéra, ale spíše se zde odráží nedostatek cigaret v obleženém Sarajevu či drahota cigaret, tudíž oproti tomu se ztráta nohy v anekdotě jevila jako drobnost. Anekdota s válečnou tematikou údajně vznikalo velké množství – převážně drsných (Uherek 2011: 166).

Válka charakterové vlastnosti obyvatel v obleženém Sarajevu obecně nezměnila. Z vyprávění respondentů je zřejmé, že lidské vlastnosti zůstaly stejné. Bohatnutí na nedostatku působilo ještě více nemorálně než za normální situace. Respondentka vyzdvihuje ty dobré lidské vlastnosti a odpovídá takto: *„Jak se přežilo? Ten kdo zůstal tady, ten se skládal s každým. Ten nekoukal, jestli seš ty Srbín, a nebo seš ty Muslimán, a nebo seš ty Čech, a nebo seš ty Chorvat, kdo co dostal, ten to dělil. Tu se dělilo, tu se dávalo pozor, aby děti rostly, aby starý lidi se užili. Ta tkanička vody, když se čekala po pět hodin, tak se donesla i tomu starému člověku, kterej sám zůstal. Dost mladejch lidu bohužel nechala své rodiče. I my jsme tak zůstali bez svejch dětech, ale sme eště byli v letech, že jsme se mohli sami udržet. Ale bylo tu tolik starejch lidu, je jich ještě pořád, který umírají a jejich děti jsou buď v Kanadě, buď v Austrálii, buď co já vím, v Německu a v jiných zemích, mladý zůstali živí, ale rodiče sou bohužel pořád ještě tady, ještě*

¹⁴ Střepina granátu

se pořád trápí s těma důchodama sem a tam. Kdyby nebylo těch dobřejch sousedů, těch mladších lidu, co tady zůstalo, i toho všeho, kdy se jedny s druhýma skládali, žili v jedný svornosti, tam by z toho nic nebylo. Tak by to bylo těžko. (Uherek 2011: 166).

Tyto výše uvedené starosti a problémy zapříčinilo rovněž i to, že lidé přestali vyvíjet aktivity, které je dříve naplňovaly. Většina trávila život hlavně sháněním jídla a paliva, žila bez jakéhokoliv dalšího smyslu a schovávala se. Přesněji to popisuje publicista *Drago Jančar* v publikaci *Krátká zpráva z dlouho obléhaného města*: „*Za nejhoršího obléhání bylo město devět měsíců bez proudu. V zimě jsou dny krátké. Nebylo čím topit, nebylo co pít, aby sis pozval přátele, přátelé taky neměli nic, aby pozvali mne, a taky jim bylo zima. A tak jsem každý večer v pět odpoledne lezl do postele, přikryl se vším, co bylo po ruce, a začal snít o tom, jak krásné by bylo si teď něco přečíst. Svíce se už dlouho nedala žádná sehnat, díval jsem se tedy do stropu a dával pozor, abych neusnul. Kdybych usnul, vzbudil bych se v deset a pak bych nemohl spát až do rána...*“ (Jančar 1997: 11-12).

7.5 Obnova krajaňského spolku v Sarajevu

Tato obnova ve válečné situaci dala lidem určitou naději v budoucnost a pocit smysluplné činnosti. Na založení *Društvo Bosansko-Českog prijateljstva* se podíleli nejen potomci českých migrantů, ale i místní obyvatelé. Hlavním záměrem byl zájem krajanů znovu obnovit kontakty s bývalou vlastí. Velkou úlohu také sehrál zájem České republiky udržovat s Bosnou a Hercegovinou přátelské vztahy, ale i podpora tehdejšího Českého prezidenta Václava Havla a humanitární pomoc lidem zasažených válkou. Z výpovědi respondentů vyplývá, že prezident Václav Havel měl v této zemi díky svému postoji vysokou váhu a jeho podpora prostřednictvím organizace *Člověk v tísni*, byla velmi vyzdviňována a ceněna. Tato organizace v roce 1994 zprostředkovala v budově Prosvěty české centrum (Uherek 2011: 169).

V takto těžké době, kdy většina lidí podlehla apatii, bylo velmi důležité pokusit se o rozvoj kulturního vyžití a přispět alespoň malou měrou v naději pro lepší „zítřky.“ Na základě těchto myšlenek byly ve městě zakládány další organizace, např. PEN klub, který zakládala Sarajevská literární elita v obléhaném městě. V literatuře profesora *Dževada Karahasana* můžeme najít k tomuto období tato slova: *„A důležité je jen to, aby se něco dělalo, aby se ve městě uchovalo alespoň minimum kulturního života“* (Karahasan 1995: 46), tudíž profesor *Karahasan* tyto akce hodnotí velmi pozitivně, neboť směřují k pocitu celkové sounáležitosti a také k tomu, aby nezakrněli a nezanedbali se.

Pro lepší komunikaci s Českou republikou a humanitárními organizacemi vytvořila v roce 1994 společnost česko-bosenského přátelství vlastní humanitární organizaci *Snješka*. Díky tomuto činu se podařila spolupráce s humanitární organizací Adra, jejíž prostřednictvím mohl být několikrát vyslán humanitární konvoj z Československa, adresován občanům s českými a slovenskými kořeny v Bosně a Hercegovině.

Velkým projektem byla rovněž návštěva Prahy obyvateli Sarajeva českého a slovenského původu, které přijal sám prezident Václav Havel. Tato návštěva byla pro krajany alespoň krátkým únikem z válečné oblasti. Výjezd z Bosny a Hercegoviny do Československa popisuje respondent následovně: *„Když se přijelo k moři na pobřeží, tak nám dali přestávku asi dvě hodiny. Ty lidi, to všechno šlo dolu do vody, ženský se vyzouvaly ty boty, bylo chladno, a alespoň do kolena, aby si voslily ty nohy, nemohly věřit, že po čtyřech letech jsou zase volný, že jsou na tom móři, to byl takovej řev, to bylo slz a dva mužský se i okoupali docela. (...) To bylo něco takový, znovuzrození“*

Humanitární organizace *Snješka* také zabezpečovala lékařskou pomoc pro obyvatele Bosny a Hercegoviny v České republice. Např.

dívka Tamara Chrebać, jejíž matka má český původ, byla v době války léčená v českém zdravotnickém prostředí (Uherek 2011: 170-171).

Koncem války roku 1995 bylo pro organizaci Snješka velkým vyvrcholením příjezd prezidenta Václava Havla do stále ještě válečného Sarajeva. Avšak v organizaci Snješka po ukončení války začalo docházet k výraznému oslabení. Hlavním důvodem byla nejspíš společenská změna, kdy lidé přestali být závislí na humanitární pomoci. Je taktéž pravděpodobné, že výrazný odklon byl hlavně zaznamenán u mladých lidí, kteří svou perspektivu začali hledat jinde. S činností už nebyli spokojeni ani krajané a vzpomínali na staré české besedy, které obsahovaly programovou náplň (Uherek 2011: 172-173).

7.6 Poválečná Bosna a Hercegovina

Válka v Bosně a Hercegovině byla jednou z nejkrvavějších v historii a ohrožovala stejně tak civilisty jako vojáky. Velký počet civilních obětí bylo zaznamenáno v roce 1992 a v roce 1995, kdy bylo zabito více civilních obyvatel než vojáků. *„Pokud vedle úmrtí zakalkulujeme mezi lidské oběti nejen zemřelé, ale též vyhnance, je zřetelné, že válka v Bosně a Hercegovině byla primárně orientovaná proti civilistům. Byl to boj o politickou orientaci vedený střelnými zbraněmi“* (Uherek 2011: 187).

V poválečné Bosně a Hercegovině byla velmi častým jevem emigrace, a to zejména těch, kteří po dobu války zůstávali v této zemi. Hlavním důvodem byla bezvýchodnost situace a pocit bezmocnosti pro vytvoření nějaké budoucnosti. Tento postoj upřesňuje respondent: *„Válka všechno to udělala, dobře, že to přešlo. (...) Za mladý lidi tady nemá budoucnosti. Vůbec žádný. Protože nemůžou dostat byty, nemůžou dostat práci. Nemají žádnou existenci tady. Tak všichni mladí odsud odcházejí. Většina odchází. Za války odešla skoro většina mládeže. Do Chorvatska a pak druhých zemi. A i teď ještě, ještě pořád chodějí do Austrálie, do Kanady, všude chodějí a jdou odsud, protože není žádná existence. Nic*

nepracuje. Žádný podnik nepracuje, nic se nepohnulo, jako za války“ (Uherek 2011: 188).

Velkou změnu po válce představovala skladba obyvatel, která měnila místo pobytu uvnitř Bosny a Hercegoviny. V Sarajevu se vyměnily celé čtvrtě obyvatelstva. Mezi lidmi zavládla bezvýchodnost a představa, že Bosna a Hercegovina už nebude jako dřív, tzn. multikulturní země, kde žijí různé národy a konfese společně ve vzájemném porozumění a toleranci, vedla k další migrační vlně a odkládání návratu válečných uprchlíků. Přesto se Bosna a Hercegovina snaží vytvořit demokratický stát, dokonce v oblastech muslimského obyvatelstva není dodržováno islámské právo, islámské zvyky, příkazy apod. Je pravdou, že ač jsou všichni přiřazování z národnostního hlediska k určité konfesi, tak ne všichni jsou opravdu věřící, tudíž v jednotlivých etnických skupinách najdeme i původní ateisty, kteří se jen po pádu Titova režimu přiřadili k určité konfesi. Tímto způsobem došli i bosenští Češi k islámu, tudíž jsou mezi nimi i muslimové, kteří jsou českou komunitou považováni za konvertity (Uherek 2011: 189-191).

Problémem i nadále zůstává každodenní pohyb Sarajevanů, kteří se určitým místům stále vyhýbají např. Trebević, který byl už sice odminován, tak i přesto Sarajevané neměli odvahu tam vkročit z obavy srbského etnika, které tam v době války operovalo. Některá teritoria působila i po válce nepřátelsky. Paradox je v tom, že před válkou žádnou nenávist vůči odlišným národům nepociťovali a nyní je všechno jinak. Např. respondent z Republiky srbské to předkládá takto. *„Já vodjedu do toho, nevim jen do Tuzle. Podívá se na papíry, čirilica tam. Co ty hledáš tady?“* Po válce byl problém cestovat i po své zemi a hlavně obyvatelé federace neměli odvahu jet do Republiky srbské a opačně, jelikož podle poznávací značky byli hned identifikovatelní a mohli zažít i zničení auta, ale i urážky místních policistů. Respondentka, která přišla ze Sarajeva v době války do České republiky, to potvrzuje těmito slovy: *„Existují místa, kde jestliže nejste to, co jsou oni, tak vůbec nemůžete*

tam.“ Respondent v roce 1997 hovoří o Doboji, které byl za války důležitým střediskem Srbska a o dezerci svého souseda ze srbské armády, který emigroval: *„Ted’ se sem zatím ani nemůžeš vrátit. Vláda říká na celý svět. Můžeš se vrátit. Jen ať přijde. A budeš vidět. Shoří mu kuča přes jednu noc.*“ Řada lidí stále neměla jistotu v trvalý mír (Uherek 2011: 192).

V poválečném období lidé raději udržovali odstup v oblasti veřejné a raději se drželi jen soukromé, a to z obavy, že by ti druzí mohli cokoliv považovat za akt agrese. Život byl dosti vyčerpávající, hlavně ve velkých městech, kdy např. v Sarajevu vodu pouštěli jen na několik hodin denně, a to převážně v době, kdy byli lidé v zaměstnání, tudíž jim to bránilo udělat si zásoby. Rovněž se vypínala i elektřina a také státní zaměstnanci nedostávali pravidelnou mzdu. Někteří měli od roku 1992 stále vysklená okna v bytech. Humanitární pomoc sice stále přicházela, ale bylo jasné, že se to neobejde bez protihodnoty nebo alespoň bez loajality. Respondent to vyjadřuje následovně: *„Víte, všechno jsou to skutky dobrý, ale mají svoje politické pozadí. Nic se nestává náhodou. Lidé jsou vděčný, což je velmi dobrý, když někomu někdo spraví zub zdarma, tak von bude pořád vzpomínat – mně pomohl Kuvajť“* (Uherek 2011: 193-194).

Prožitá trauma z války se u lidí stále projevovalo různými způsoby. Většinou přetrvávala vystrašenost z každého bouchnutí, ale i noční můry. Např. respondent v době svého pobytu v České republice popisoval Vánoční svátky takto: *„Mně bylo tak těžko přes ty Vánoce, když jsem první ten rok, v devadesátém čtvrtém přišel do Čech a víte, děti hází různé ty bombičky a petardy a to. Každá, která bouchla, mně něco...“* Hlavním problémem bylo, že lidé ani po válce neodložili zbraně, bylo stále zvykem je mít u sebe a případně i použít. Zdeněk Uherek ve své publikaci dokonce zmiňuje, že byl svědkem v Republice srbské toho, že lidé zbraně používají i v míru a většina se na to bojů ukázat. Respondentka ze Zenice to řekla tímto způsobem: *„Jen ty vykládej, extrémů ještě je síla. Válka*

ustoupila, ale takový ty po vesnicích ještě si můžou dělat, co chtěou. Nejsou všechny, to je deset po sto (...) to navečír, jde vopilej cestou a střílí, nesmíš vyjít z kuče.“

Z publikace Zdeňka Uherka je tedy zřejmé, že lidé většinou při komunikaci o obětech neidentifikovali příčinu nebo viníka. Hlavním důvodem byl strach, ale i to, že věděli, že viník nejspíš zůstane nepotrestán, a proto považovali za zbytečné o něm mluvit (Uherek 2011. 194).

8 ZÁVĚR

Tato práce byla kromě historického nástinu a exkurze věnované problematice etnokonfesních vztahů v Bosně a Hercegovině soustředěná na krajanský život českých migrantů a jejich potomků.

Češi se v Bosně a Hercegovině začínají více objevovat v době Rakousko-Uherské, kdy byli více méně rozptýleni mezi dalšími národy, ale i přesto hledali své partnery mezi katolickým obyvatelstvem, a to hlavně mezi Chorvaty. Větší rozdíly byly později zaznamenány mezi městským a venkovským prostředím, kdy v městském prostředí docházelo k rychlejší asimilaci a integraci, avšak na druhou stranu zde také byly větší podněty k zakládání českých spolků, jejímž prostřednictvím měli snahu své češství udržet. Národní ideje se tedy více projevovaly ve městě, kdežto na venkově spíše dominovalo náboženství.

V době konfliktu v letech 1992-95, hrála výraznou roli nejen příslušnost náboženská, ale i příslušnost etnická a národnostní. V tomto kontextu lze tedy říci, že potomci českých migrantů již nebyli jednoznačně řazeni jen podle náboženského vyznání, ale že měla svůj význam i národnost. Rovněž nelze potvrdit, že čeští potomci měli v tomto válečném období nejbližší k chorvatské menšině, a to z důvodů, že někteří po pádu Titova režimu konvertovali k islámu, takže z hlediska konfese si byli vzdáleni.

V tomto krizovém období byl v Bosně a Hercegovině zaznamenán značný nárůst Čechů, kteří se ke svým kořenům s důvěrou hlásili. Lze tedy jednoznačně říct, že ačkoli mají bosenští Češi nejbližší ke katolicismu, je zřejmé, že národnostní příslušnost ve válečném období pro ně nabyla značně na významu.

V úplném závěru bych ještě dodala, že multietnicita v Bosně a Hercegovině měla svůj význam pouze v politicky klidných dobách, kdy docházelo k vzájemnému kulturnímu obohacování. V době krize však

představovala pravý opak, byla obrácená v negativním slova smyslu, přinášela řadu nebezpečí a střetů. Tuto nestabilitu nezpůsobovaly pouze vnitřní bosenské protiklady, ale hlavně skutečnost, že se Bosna a Hercegovina stala jakousi arénou dvou sousedních, sporů vyvolávajících národnostních společenství Srbů a Chorvatů.

9 RESUMÉ

The purpose of this bachelor thesis was to depict migration and evolution of Czechs in Bosnia and Herzegovina and elucidate some aspects of their social life.

In the first part of my thesis, I was looking into the history of ethnics living on the territory of Bosnia and Herzegovina and I was mapping the first Czech-Bosnian relations. Then I focused on migration waves to Bosnia and Herzegovina from 1878 to 1918 and lives of Czechs in Bosnia and Herzegovina.

The second part is dedicated to war conflict in 1992-95 which depicts the life of the offspring in besieged Sarajevo and the newly established contacts with the Czech Republic.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, ethnicity, confession, collective identity, migration, motivation, integration, conflict

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Seznam literatury

BELL-FIALKOF, A. 1999: *Etnické čistky*. Praha.

BOJIĆ, D. 1995: *Stradanja Srba u Sarajeva / Suffering of the Serbs in Sarajevo*. Beograd: Komersant za izbeglice SR Srbije.

ERIKSEN, T. H. 2008: Etnicita. In *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.

FIXOT, B. 1994: *Deník Zlaty Filipovičové*. Praha: Magnet Press.

HLADKÝ, L. 1996: *Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země*. Brno: Doplněk.

HLADKÝ, L. 2005: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita.

HADŽIBERCOVIĆ, I. 1996: *Bosenskohercegovská města na rozhraní 19. a 20. století*. In: *Slovanské historické studie 22*.

JANČAR, D. 1997: *Krátká zpráva z dlouho obléhaného města: Sarajevo, 1994*. Olomouc: Votobia.

KARAHASAN, D. 1995: *Loučení se Sarajevem*. Praha: Mladé fronta.

LOVRENOVIĆ, I. 2000: *Bosna a Hercegovina. Krátký přehled kulturní historie*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.

LOZOVIUK, P. 2005: *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

MOŽNÝ, I. 1999: *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.

NEČAS, C. 1987: *Na prahu české kapitálové expanze: rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.

NICHOLSON, M. 1995: *Tisíc mil z mrtvé země*. Praha: Columbus.

NOSKOVÁ, H; VÁCHOVÁ, J. 2000: *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

RATAJ, T. 2002: *Ve stínu půlměsíce*. Dolní Břežany: Scriptorium.

TAYLOR, A. J. P. 1998: *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno: Barrister and Principal.

UHEREK, Z. 2011: *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Praha: Etnologický ústav, v.v.i.

VACULÍK, J. 1993: *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950*. Brno: Masarykova univerzita.

ZÍBRT, Č. 1909: Balkánská otázka a Bosna a Hercegovina ve světle staročeských knih o Turecku. Zlatá Praha XXVI: 140.

Internetové zdroje

HLADKÝ, L.; LJUCA, A. 2005: České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny. Výzkumný projekt RM 02/23/05. Dostupné z: [http://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index\\$219343.html?text=ladislav+hladk%C3%BD](http://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index$219343.html?text=ladislav+hladk%C3%BD) (cit. 17. 4. 2015).

<http://www.iencyklopedie.cz/vyznani-konfese/> (cit. 15. 2. 2015).

http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2771 (cit. 21. 3. 2015).

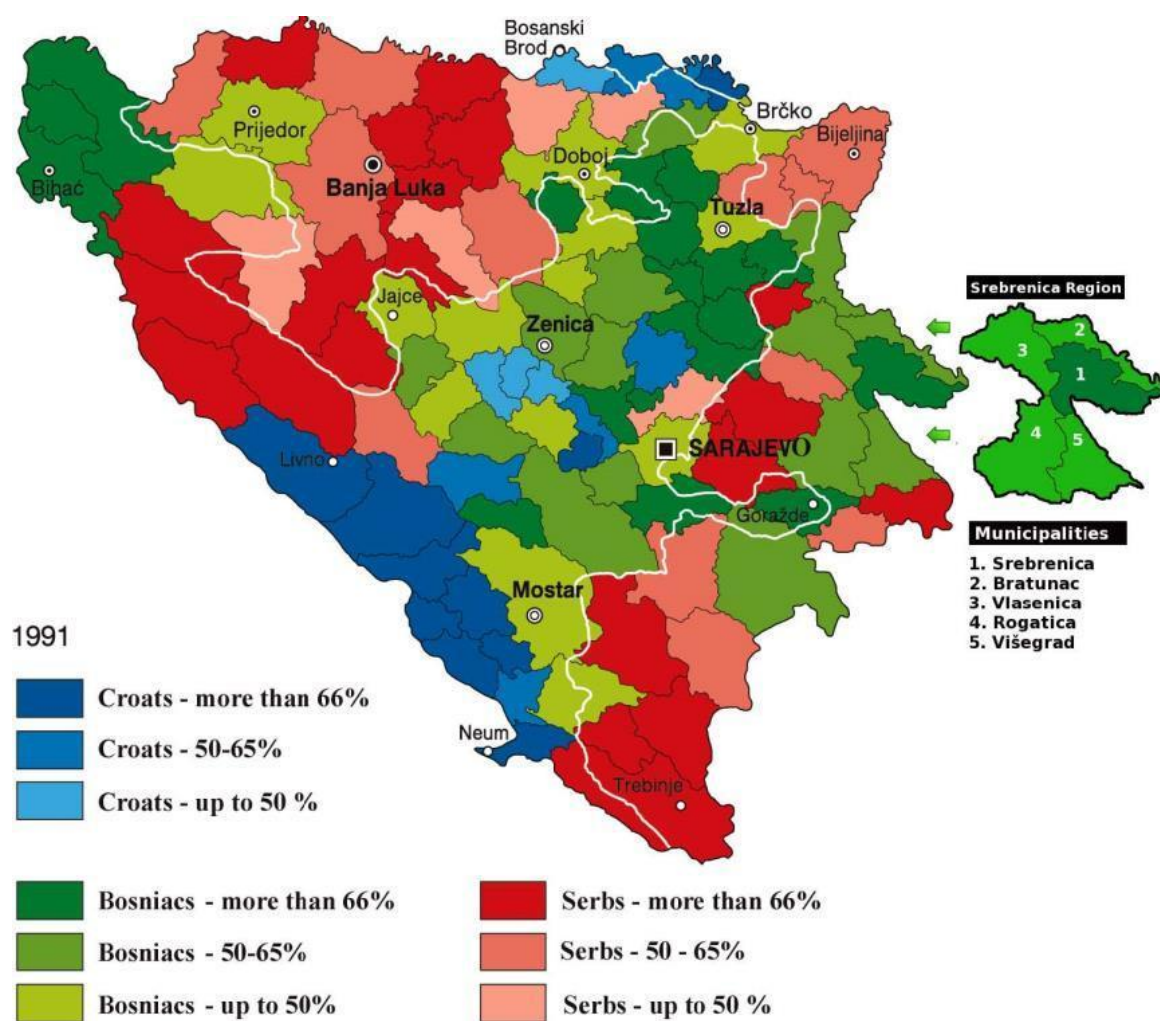
http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina (cit. 21. 3. 2015).

11 PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha číslo 1 Národnostní mapa v roce 1991

**Příloha číslo 2 Etnické složení obyvatel v Bosně a Hercegovině
v roce 1991**

Příloha číslo 1¹⁵

¹⁵ http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2771

Příloha číslo 2¹⁶

<u>Bosňáci</u>	<u>Srbové</u>	<u>Chorvaté</u>	<u>Ostatní</u>
43% 1 902 956	31% 1 366 104	17% 760 852	6% 242 682

¹⁶ http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina